

Т. В. Іванова,
к. е. н., проф., Академія муніципального управління

ЕКОЛОГОЗБАЛАНСОВАНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ

Визначено засади природно-ресурсного регулювання в державі. Обґрунтовано екологозбалансовані (екологозорієнтовані) макроекономічні заходи у державній політиці.

Principles of the naturally-resource adjusting are certain in the state. It is grounded ecology (ecology orientated) macroeconomic measures in a state policy.

Ключові слова: державне регулювання, механізм функціонування, природне середовище, природоохоронні заходи, удосконалення.

ВСТУП

Проблема раціонального використання природно-ресурсного потенціалу при промислово-виробничій діяльності на різних її етапах набуває особливого значення як під час виробництва, так і видобування корисних копалин. Відомо, що будь-яке втручання в природне середовище деформує його стан, структуру і динаміку, порушуючи весь механізм функціонування соціально-економічних, економіко-екологічних, економіко-демографічних та інших процесів і явищ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню екологічних проблем природокористування присвячені праці А.М. Бронштейна, Б.В. Буркинського, С.А. Генсірука, М.І. Долішнього, В.С. Кравціва, М.С. Нижник, С.М. Стойка, А.І. Тарасова, К.К. Ткаченка, S.J. Callan, W.S. Gates. Соціально-економічні аспекти природокористування висвітлювались в роботах М.М. Амірханова, А.Е. Бабинця, О.Ф. Балацького, О.В. Врублевської, Т.П. Галушкіної, В.Н. Герасимовича, А.В. Гідбута, Е.В. Гірусова, А.А. Голуба, К.Г. Гоффмана, Л.С. Гринів, О.В. Живицького, В.М. Кислого, Ю.Ю. Туниці та ін. Проте значна частина досліджень з вдосконалення економічного механізму регулювання використання та охорони природних ресурсів не враховує специфіки рекреаційного природокористування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити засади природно-ресурсного регулювання в державі;
- обґрунтувати екологозбалансовані (екологозорієнтовані) макроекономічні заходи у державній політиці.

РЕЗУЛЬТАТИ

Процес видобування корисних копалин і функціонування підприємств добувної галузі сприяють розвит-

ку формувань тривалого геохімічного характеру, переведення окремих компонентів у нові форми хімічних сполук, перерозподілу значної їх кількості на поверхні Землі. В результаті видобутку проходить розсіювання колишніх геологічних акумуляцій. Все це впливає на стан навколишнього природного середовища та його якісні структури.

Досвід розвинутих країн світу, зокрема Німеччини і Великобританії, свідчить про те, що переробка відходів та їх окремих елементів здійснюється як у межах промислово-територіальних структур, так і в невеликих виробничих колективах, зокрема у школах, ліцеях тощо, які мають спеціальні міні-заводи з переробки відходів, очистки прісних вод та інших компонентів природного середовища. Така практика може запроваджуватися в Україні, оскільки вона має величезний ефект, бо безпосередньо впливає на оздоровлення природного середовища.

На думку С.Бобилева та А. Ходжаєва, наступна доцільною є послідовність і пріоритетність в екологізації економіки та вирішенні екологічних проблем.

1. Альтернативні варіанти вирішення екологічних проблем (структурна перебудова економіки, зміна експортної політики, конверсія, екологозбалансовані макроекономічні заходи).

2. Розвиток маловідходних і ресурсозберігаючих технологій, технологічні зміни.

3. Прямі природоохоронні заходи (будівництво різноманітних очисних споруд, фільтрів, створення охоронних територій, рекультивация тощо) [1, с. 111].

Розглянемо кожен із цих варіантів.

1. Альтернативні варіанти вирішення екологічних проблем — це сукупність таких економічних варіантів, які ґрунтуються на розвитку галузей і видів діяльності, безпосередньо не зв'язаних з експлуатацією природних ресурсів, а також на екологозбалансованих макроекономічних заходах. Розробка ефективної структурної політики спрямована на

здійснення заходів щодо формування, підтримання і зміни пропорцій в економіці для ефективнішого використання всіх видів ресурсів. Засобами реалізації структурної політики є інвестиційна політика, система ринкових стимулів (податки, кредити, субсидії), правове регулювання.

Екологозбалансована зміна структури економіки полягає в стабілізації росту та обсягів виробництва природоексплуатуючих, ресурсовидобувних галузей при швидкому розвитку на сучасній технологічній основі всіх виробництв, пов'язаних з перетворенням природної речовини та отриманням кінцевого продукту. Йдеться про глобальний розподіл трудових, матеріальних, фінансових ресурсів у народному господарстві на користь ресурсозберігаючих, технологічно передових галузей і видів діяльності [2, с. 6]. Це дозволить зменшити природомісткість виробленої продукції та послуг, знизити навантаження на природне середовище та скоротити потребу в природних ресурсах.

Існуючі резерви такої структурної раціоналізації економіки обчислюються за формулою:

$$N_a = N_r + N_s \quad (1),$$

де N_a — загальне споживання природних ресурсів;

N_r — обсяг раціонального споживання природних ресурсів;

N_s — обсяг структурно-технологічного споживання природних ресурсів.

Ця формула використовується не тільки для валових показників, а й питомих, розрахованих на одиницю кінцевої продукції, тобто як показники природомісткості. Формула структурної природомісткості отримується шляхом ділення показників формули 1 на V (кінцеву продукцію):

$$e_a = \frac{N_a}{V} = \frac{N_r}{V} + \frac{N_s}{V} = e_r + e_s \quad (2),$$

де e_a — загальна природомісткість;

e_r — раціональна природомісткість;

e_s — структурно-технологічна природомісткість.

Вирішення екологічних проблем вимагає створення необхідних передумов для зміни експортної політики держави. Несприятлива ситуація зі станом навколишнього природного середовища суттєво поглиблюється природомісткою експортною політикою. Приблизно половину всього експорту України становить продукція металургії та хімічної промисловості [3, с. 50].

Головний акцент робиться на цукробуряковий комплекс, який тепер є найбільшим експортоорієнтованим комплексом України. Традиційно Україна вважається країною з великим науково-технічним та інтелектуальним потенціалом, але все-таки в останні роки не спостерігалось збільшення експорту продукції наукомістких галузей, розширення обсягів виробництва якої мало б позитивний вплив на збереження інтелектуального потенціалу, хоча в економічних зв'язках із зарубіжними країнами України використовує науково-технологічне співробітництво, до якого належить торгівля патентами, ліцензіями і т.д.

Недосконалість структури експорту та імпорту, зок-

рема переважання сировинного фактора в структурі виробництва та експорту, занепад переробних галузей промисловості, призводить до того, що природомістка структура експорту ще більше загострює екологічний стан у державі.

З огляду на це, в експорті необхідно збільшити частку наукомісткої і високотехнологічної продукції. Особливий інтерес для України становить досягнення стратегічно важливої мети переходу від експорту сировини до експорту готової продукції. Деякі заходи можуть застосовуватись у комбінації політики заміни імпорту з агресивною політикою сприяння експорту. Ресурсозберігаюча зміна структури народного господарства дозволить зменшити обсяги експорту природних ресурсів, їх видобування та покращить екологічний стан у країні.

Оскільки в нашій державі від колишнього СРСР залишилося багато об'єктів, спрямованих на виробництво продукції для військово-промислового комплексу, то конверсія може відіграти важливу роль у стабілізації екологічної ситуації в країні. На таких об'єктах сконцентрований науково-технічний потенціал, висококваліфіковані кадри, передові технології. Тому такі перепрофільовані підприємства можуть випускати екологічну, природоохоронну техніку та обладнання, створювати нові ресурсозберігаючі технології.

Екологозбалансовані (екологозорієнтовані) макроекономічні заходи як один із напрямів екологізації економіки спрямовані на зниження навантаження на навколишнє середовище через удосконалення системи екологічних податків, реформу субсидювання основних секторів економіки (енергетика, лісове і сільське господарства тощо), фінансово-кредитну систему [4, с. 96].

2. Одним із напрямів екологізації економіки є маловідходні та ресурсозберігаючі технології. У Декларації про маловідходні та безвідходні технології, прийнятій у 1979 р. на Раді з європейського співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища та в матеріалах Європейської економічної комісії ООН дається визначення маловідходної та безвідходної технології як практичного застосування знань, методів і засобів з метою забезпечення найраціональнішого використання природних ресурсів та захисту навколишнього природного середовища.

Метою розвитку маловідходних та ресурсозберігаючих технологій є створення замкнених технологічних циклів з повним використанням сировини без виробництва відходів. Звичайно, така технологічна трансформація вимагає значних досягнень у науці та техніці. Тому забезпечити перехід від традиційних ресурсомістких технологій до ресурсозберігаючих маловідходних і безвідходних технологій можна лише на основі досягнень науково-технічного прогресу.

3. Прямі природоохоронні заходи є традиційним способом охорони навколишнього природного середовища. Сутність таких заходів полягає у створенні різноманітних очисних споруд, фільтрів, удосконаленні системи захоронення і складування відходів, відновленні порушених земель шляхом рекультивациі. Крім того, проблема збереження біорізноманіття спричиняє ство-

рення територій з особливим статусом — заповідників, національних парків, заказників, заповідних урочищ тощо.

Прямі природоохоронні заходи відіграють і відіграватимуть величезну роль в охороні навколишнього середовища, оскільки розвиток технологій на сучасному етапі не спроможний ліквідувати негативні екологічні наслідки тільки на основі альтернативних варіантів або маловідходних технологій [5, с. 326].

Зарубіжні та вітчизняні вчені з метою запобігання забрудненню поверхневих та підземних вод пропонують впроваджувати й удосконалювати водозберігаючі технологічні процеси, замкнуті системи водоспоживання з багаторазовим використанням стічних вод, підвищувати ефективність роботи очисних споруд і вводити в експлуатацію об'єкти водоохоронного призначення.

Досягнутий рівень водообороту дає реальні підстави для створення безстічних виробництв, завдяки яким досягається максимально можливе багаторазове використання води для одних і тих же цілей, а очищених стічних вод — у наступних технологічних процесах. У цих умовах змінюється функція очисних споруд і їх призначення зводиться до підготовки води необхідної якості для технологічних процесів або охолодження, а скид стоків у каналізацію здійснюється лише за неможливості їхнього використання у виробництві.

Зважаючи на гостроту водогосподарсько-екологічних проблем, необхідно в найближчій перспективі здійснити повне переведення промислового виробництва на водозберігаючі технології та прогресивні способи очищення стічних вод. Крім того, потрібно створити досконалі екологічнобезпечні й економічно ефективні системи водозабезпечення з повторним використанням очищених стоків у системах технічного та охолоджувального водопостачання.

Поверхневі води річок формуються в основному за рахунок стоку ґрунтових вод, які виходять на поверхню. Великі рівнинні річки утворюються за рахунок злиття численних малих річок і струмків. Ці водотоки разом із верховими озерами і болотами утворюють природні водосховища — регулятори запасів чистої прісної води, а тому потребують особливої охорони від забруднень і меліоративних робіт з осушення.

Основні напрями щодо охорони поверхневих і підземних вод полягають у застосуванні таких технологічних заходів: зменшення вироблених промисловістю відходів, створення безвідходних або маловідходних виробництв, багаторазове використання води в технічному циклі, утилізація відходів, будівництво очисних споруд, розробка ефективних способів очищення й знезараження відходів.

Раціональне природокористування повинно ґрунтуватися на використанні екологічно чистих безвідходних та маловідходних технологій. Нині у світі розробляються ефективні безвідходні та маловідходні технології, які уможливають зменшення кількості розсіюваних відходів та споживання первинних природних матеріальних ресурсів. На багатьох підприємствах встановлюються складніші очисні споруди для газодимових викидів і стічних вод; розробляються технології комплексної ра-

ціональної переробки сировини з мінімальним використанням енергетичних ресурсів та інших допоміжних матеріалів.

Зростання забруднення навколишнього природного середовища, неконтрольоване використання природних ресурсів, зокрема земельних, водних, лісових, значною мірою порушили самовідновлювані й самовідтворювальні механізми природи, які, зрештою, визначали і зберігали якість навколишнього середовища, стан енергоресурсного потенціалу суспільства. Відзначимо, що в нашій державі обладнання і технології, які використовуються для вловлювання та знезараження шкідливих речовин в атмосферу, вдосконалюються дуже повільно. Тому це є причиною низького рівня утилізації вловлюваних шкідливих речовин (50 %), а основна частка вловлюваних компонентів припадає на тверді речовини, які менш небезпечні для здоров'я людини.

Нинішні виробництва характеризуються утворенням токсичних рідких відходів, які неможливо при сучасних технологіях очистки знешкодити. Такі відходи вимагають тривалої ізоляції від біосфери (підземне поховання в глибоких водоносних горизонтах, платформних артезіанських басейнах). У більшості галузей народного господарства відходи — це цінна вторинна сировина, комплексне застосування якої дає значні вигоди. Так, використання відходів при виробництві алюмінію дозволяє скоротити капітальні вкладення на 40%, зменшити витрати електроенергії на 25% та зекономити використання води.

ВИСНОВКИ

Таким чином, формування раціональної промислової структури, введення в експлуатацію безвідходних і маловідходних виробництв, оснащення підприємств ефективними очисними спорудами дозволяє позитивно вирішувати проблеми охорони навколишнього природного середовища і утилізації відходів.

Література:

1. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования: Учебник. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 501 с.
 2. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації // Економіка України. — 2001. — № 11. — С. 3—12.
 3. Васенко О.Г. Концептуальні підходи та принципи раціонального використання та охорони річкових басейнів // Матеріали науково-практичних конференцій II Міжнародного Водного Форуму "АКВА Україна — 2004". — К.: СПД Коляда О.П., 2004. — С. 50.
 4. Голян В.А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення: [монографія] / В.А. Голян. — Луцьк: Твердиня, 2009. — 592 с.
 5. Кравців В.С. Стратегія раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіоні: екологічні пріоритети // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. Економіка. Частина 2. Випуск 4 (36). — Рівне, РВЦ НУВГП, 2006. — С. 325—330.
- Стаття надійшла до редакції 20.11.2010 р.*